

ságot tételez fel: lehetek, hogy most kicsit kételkedem, de ha tudsz jobbat, fülem-eszem nyitva áll, s ha nem is lehetek fanatikus híved, fontolóra veszem, amit mondasz, sőt továbbgondolom, ha tetszik.

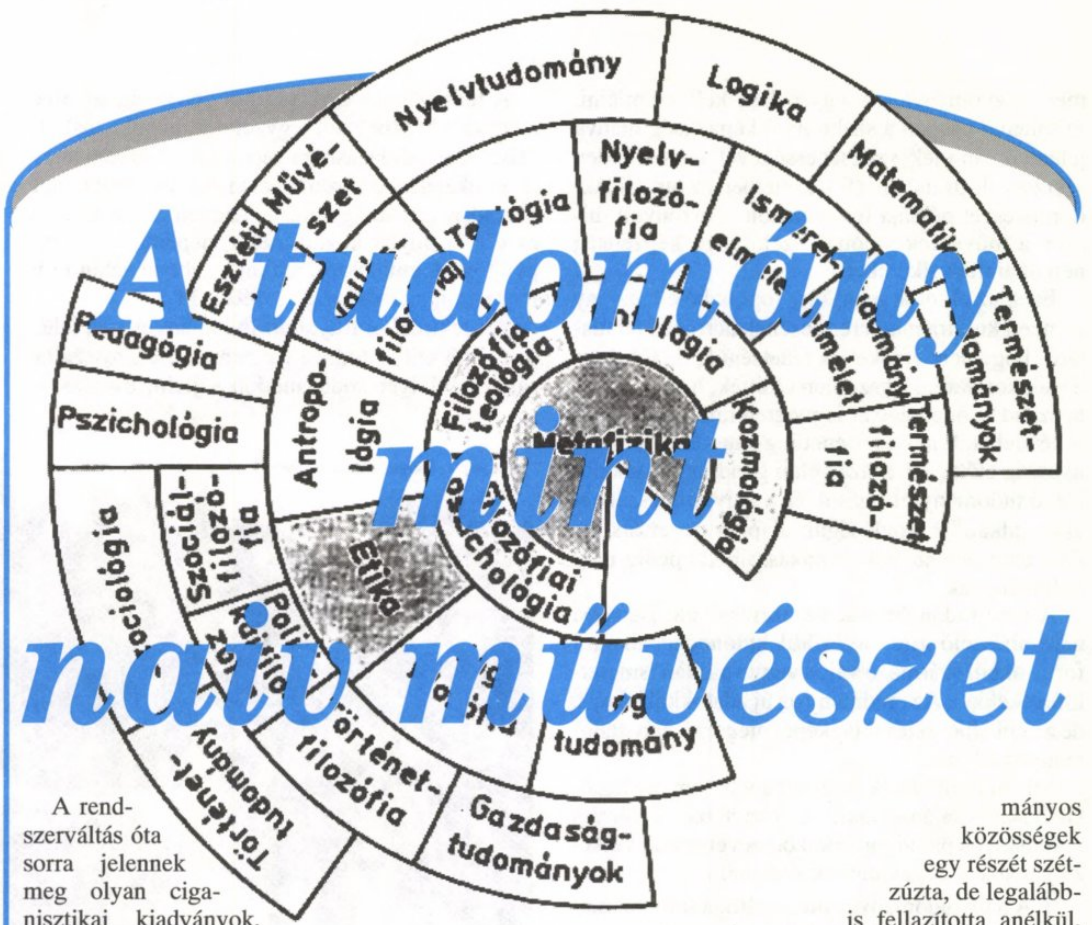
Rorty úgy fedezte fel az iróniát, hogy kiradírozta belőle a destruktivitást, vagy inkább a tiszta negativitást, ami – Nietzsche kivéve – nem kevésbé irritálta a modern gondolkodást: frivolsnak találta. („Mi küszködünk, ti meg csak vigyorogtok...”) Kétségtelen, hogy van benne destrukció: az irónia egyik funkciója a közhelyek, előítéletek, tabuk lebontása – végül is a metafizikai magatartás megmosolygása. De innen startol egy másik, kreatív magatartás – az irodalmivá változó gondolkodás. Ebben a tekintetben Hegel dialektikáját veszi forrásként. „Hegel úgynevezett dialektikus módszere nem argumentatív eljárás, vagy alany és tárgy egyesítésének egy módja, hanem egyszerűen irodalmi képesség – képesség arra, hogy simán, gyorsan áttérve egyik terminológiáról a másikra, meglepő alakeltolódásokat hozunk létre. Azzal, amit Hegel valójában véghezvitt az ironizáló tradíció megalapításával a filozófián belül, az segített megfosztani a filozófiát kognitív és metafizikus mivoltától. Segített irodalmi műfajjává változtatni.” Hát, merőben új Hegel-kép ez, nem hinném, hogy Heidegger (Rorty másik kedvenc auctora) egyetértene vele.

De ha így, ha a dialektika csak másik neve az iróniának, úgy kiderül, hogy a fogalmak feloldása, játékos tologatása végül is kreatív és a gondolkodást előremozdító találmány volt – az irodalmiság (korábbi nevén esszézerű írásmód) bizony több újat hozott a világnak, mint a „rendszerető” filozófiák. Hát ezt is Hegel sejtette meg: annyi csúnyát mondtak már szegényre, végre kap némi vállvergetést is. (Bár nem hinném, hogy örülne neki...)

A könyv amellet érvel, hogy nincsenek történelem feletti instanciák, nincs emberi lényeg, nincs abszolút utópia. Ugyanakkor szenvedélyes vitát folytat a kegyetlenség minden fajtája ellen – s végül, összefoglalásképp a szolidaritásban talál egy olyan mozzanatot, ami mégiscsak kézen fogja az „örök” emberi kategóriáktól megfosztott embert. Az irónia tehát nem nihilizmus, nem kiábrándulás minden emberi értékből – inkább olyan egyszerű emberi viszonylatok előkészítése, melyek talán még megőrizhetőek. Csakhogy a hagyományos szolidaritás fogalom mindig feltételezte a „mi” csoportját az „ők” csoportjával szemben, és együttérzését az előbbi számára tartotta fenn. Rorty, aki a kötet egészén mindenfajta univerzália ellen érvelt, most – logikusan – a szolidaritás általános fogalma mellé teszi le a garast: minden emberrel kell szolidaritást éreznünk, azaz leépíteni magunkban a „mi” és „ők” barikádjait. A „minden” ember ugyan univerzális, ám nélküle nem kerülhetünk ki a jelen purgatóriumából. Innen, erről a gondolati pólusról tekintve másképp csengenek a kötet korábbi – főképp első fejezeteinek – érvei. Nagy csel ez a kötet, és végtelenül rokonszenves. Boros János és Csordás Gábor fordítása remekül birkózott meg a nem mindennapos szöveggel. (Jelenkor)

ALMÁSI MIKLÓS

ORPHEUS
IRODALMI FOLYÓIRAT ● V. ÉVFOLYAM

A rendszerváltás óta sorra jelennek meg olyan cigánisztikai kiadványok, amelyekkel szerzőik több

mint egy évtizedig hiába ostromolták a tudományos intézeteket és a kiadókat. Egy új sorozat indult, melynek neve ugyan nincsen, de könnyű fölismerni, hiszen minden kötet borítóját a cigány zászló motívumaira építve tervezték. Cigány történelmet, hagyományokat, ősi mesterségeket taglalnak ezek az írások, s a kötetek végén közlik, hogy – ugyanazon cigány–magyar szerzőpáros grandiózusz tervezete szerint – milyen további, változatos tematikájú művekkel fog bővülni a sorozat. Egy valóságos cigány enciklopédia körvonalai bontakoznak ki előttünk: Etimológiai szótár, Éneklő ABC, a cigány nemzeti eledelek leírása, valamint a Bátor Zoga című cigány eposz egyaránt szerepel a kínálatban.¹

Az olvasó méltán ámulhat. Kik ezek a szerzők? Reneszánsz polihisztorok, tudós enciklopédisták, netán a 19. századi nemzeti öntudatra ébredés élharcosainak, kultúrateremtő hőroszainak utódai? Bár-hogy is forogtjuk, a 20. század végén, a tudomány erőteljes szakosodása után merőben szokatlan ez a sokoldalúság. Éppen ezért a kötetek megjelenése kérdések egész során veti föl: Miért nem jelenhettek meg korábban és most miért árasztják el a piacot? Milyen célokot szolgálnak, milyen igényeket elégítenek ki? Ha korábban a hazai tudományosság megakadályozta megjelenetésüket, akkor ma miért maradnak mégis szakmai körökben visszhangtalanok? És végül, általánosabb perspektívából tekintve: mit jelez, és milyen – szakmai és társadalmi – következményekkel járhat e művek megjelenése?

E kérdések megválaszolásához először is a művek jellegét kell szemügyre vennünk. Írásunkban azt kívánjuk bemutatni, hogy a rendszerváltás óta megjelent cigánisztikai szakirodalom e szeletének gyakorlatilag semmi köze sincs ahhoz, amit ma tudománynak nevezünk. Véleményünk szerint e művek egy olyan, a tudomány szakosodása előtti állapotot tükröznek, amelynek jellege leginkább a naiv művészetéhez áll közel. E sajátos „tudomány” genezise, kialakulásának menete is összefonódott a cigány naiv művészetével: mindkettő keletkezése a '70-es évekre tehető.

A naiv tudomány keletkezése és jellemzői

A második világháború utáni életformaváltás a cigányságot fokozatosan kiszakította megszokott környezetéből és munkafolyamataiból. A hagyományos

mányos közösségek egy részét szétzúzta, de legalábbis fellazította anélkül, hogy helyette valós beil-

leszkedési alternatívát kínált volna. A korábban tisztán népi, azaz kisközösségekben élő cigány kultúra válságba került, mert a régi értékek a gyökeresen megváltozott körülmények között nem voltak maradéktalanul tovább vihetők. Ugyanakkor hatott a rendszer asszimilációs politikája is, amely abból indult ki, hogy a cigány értékek korszerűtlenek, visszahúzó erejűek, s ezért fenntartásuk veszélyes és káros. A beilleszkedés csak olyan egyének számára volt elérhető, akik látványosan megtagadtak minden közösséget a cigány hagyományokkal.

Az asszimilációs politikán az első rést a kirobanó tehetségek ütötték: Bari Károly 1970-ben megjelent verseskötete, Daróczi Ágnes szereplése az 1972-es Ki mit tud?-on egyengette az utat a kevésbé iskolázott rétegek eszmélése és értékeinek felmutatása felé. A szellemi kultúra kilépett korábbi közegéből, a cigány közösségekből és olyan új formákat talált, amelyekkel a cigányságon belül nagyobb tömegek tudtak azonosulni, s amelyeket egyben a nem cigány környezet is értéknek fogott fel.

A végre teret nyert önkifejezési vágy cigány művészek egész sorát hozta létre. Megteremtődött egy új művészeti ág, az autodidakta képzőművészet. Színpadra került a folklór, s új funkciójában átértékelődött, entikus zenévé vált. Cigány írók és költők jelentek meg, akik a cigány népeletről és életérzésről adtak számot olvasóiknak. Majd elkészültek az első cigány nyelvű műfordítások.

A cigány művészek munkái, ha többévi, szívós küzdelem árán is, de eljutottak a nagyobb közönség nyilvánossága elé és elismerést hoztak alkotóiknak. A művészi tevékenységnek ugyanis nem kizárólagos feltétele az iskolázottság és a kortársi irányzatokba való betagozódás, mivel a kor uralkodó esztétikai paradigmáin kívül eső szuverén műalkotás is nyújthat esztétikai élményt. Az autodidakta művészettel egyidőben, nemegyszer művészek munkásságának részeként azonban megjelent az autodidakta tudomány is, melynek egyes művelői azt kívánták igazolni, hogy a cigányság a nemzetté válás útjára lépett: elérkezett a saját „magaskultúra” megteremtésének pillanata. Ehhez – a nemzetté válás korábbi „receptjei” alapján – mindeneke előtt azt látták bizonyítandónak, hogy a cigányság eredendően egységes nép, ezért történel-

mét, hagyományait is egységben kell szemlélni. Problémát csupán a szakirányú képzettség hiánya jelentett, aminek szükségességével nem minden szerző volt tisztában. (E tekintetben az autodidakta művészet példája félvezetőnek bizonyult, hiszen a művészek valóban szakirányú képzettség nélkül arattak sikereket.)

Ezek az alkotók tehát úgy fogtak bele a cigány nemzeti kultúra megteremtésének heroikus feladatába, hogy nem érzékelték tehetségük, de főleg tudásuk korlátait. Egyszerűen elhitték, hogy a pusztai szándék önmagában is megteremti a szükséges feltételeket. E naív, történetileg a modern tudományosság előtti, 19. század eleji gondolkodásmódot idéző tudományfelfogásuk és a naív művészekkel való „alkati” hasonlóságuk alapján nevezzük mi őket naív tudósoknak, munkásságukat pedig naív tudománynak.

A naív tudománynak két forrása van: Benne a népi elbeszélő stílus ötvöződik különböző, alkalmi forrásokból származó valós vagy valótlan ismeret-töredékekkel. Az eredmény az új adatokkal bővült, de a népi elbeszélés világképét megőrző naív tudományos alkotás.

Miben foglalhatók össze a naív tudomány legaltalanosabb sajátosságai? A korunkban érvényes tudományos paradigmákkal összevetve a következő jellegzetességek tűnnek szembe:

1. A naív tudományos mű az elfogadott tudományosságától eltérő, s leginkább a mesealkotást jellemző tér- és időkeretet teremt. Ebben lehetséges a gyors váltás a különböző korok és helyszínek között, amelyeket alkalmi ismeretek kapcsolnak össze, véletlenszerűen. A naív tudós szabadon száguld a különböző korszakokon át, és semmi problémát nem lát a kimaradó évszázadokban vagy évezredekben. Történeti világképe statikus, fejlődést nem ismer, a jelenségeket pusztán felszíni, illetve analogikus hasonlóság alapján értelmezi. Hasonló a tér kezelése is: hatalmas földrajzi távolságok éppoly könnyedén hidalhatók át, mint a történelmi idő intervallumai.

Így például a cigányok történetét tárgyaló munkában az indiai eredet bizonyításakor, az egymást követő paragrafusokban a következőkről értesülünk: Az indiai eredetet bizonyítják az összehasonlító nyelvészet adatai, közelebről a múlt századi német nyelvész, Pott munkája. (Ez helytálló információ.) Bizonyítja továbbá Firdauszi, 10. századi perzsa költő leírása Bahram-Gur királyról, aki az 5. században 10 000 indiai muzsikust hívatott a perzsa királyi udvarba. A szerzők szerint ezek cigány voltát az is bizonyítja, hogy „a búzát, amit kaptak a sahtól, nem vetették el, csak muzsikáltak”. Végül az utolsó paragrafusban – egy múlt századi cseh szerző nyomán – arról értesülünk, hogy (a cigányok) „a 6–7. században a Tigris és az Eufrátesz folyó mellett, Anazorbosz-ban (Sic!)² vannak. Két-három ezer ökröt és dromedárt hajtottak.” (1992a. 34.) Csábító az összehasonlítás a János vitéz geográfiájával: „Ekképpen jutottak át Lengyelországba, / Lengyelek földjéről pedig Indiába; / Franciaország és India határos, / De köztük az út nem nagyon mulatságos.” A különbség csupán annyi, hogy „A cigányok története” a szerzők szándéka szerint nem irodalmi, hanem tudományos mű.

2. A naív tudomány sajátos viszonyt teremt a megelőző, illetve a kortársi tudományos hagyománnyal. Bizonyos értelemben tabula rasát hoz létre, újakezdi a tudománytörténetet azáltal, hogy nem képes semmiféle érvényes tudományos tradícióval szerves kapcsolatba lépni. Az osztályozási kategóriák átvétele felületes, az ismeretek rendszerezett leírására nem képes. A fejezeteken belül bármiről szó lehet, ami az adott témával analogikusan összekapcsolható. Eltérő fejezetcímek alatt, különböző változatokban ugyanazok a gondolatok ismétlődnek.

A tudományos eszköztárból átvesz ugyan eljárási módokat (például jegyzetelés, hivatkozás), de célszerű alkalmazásukra képtelen. Az egyéni kutató munkát nem értékeli: nem tartja teljesítménynek a rendszeres adatgyűjtést, megvetően emlékezik meg a cigányok között mesét, népdalt, történetet gyűjtő kutatókról, akiknek „ebben aztán ki is merült a munkásságuk”. (1992a. 11.)

A szakírókkal folytatott tudományos vita lehetőségéről mit se tud. Egyet nem értését, rosszállását például ilyen ködös módon, sejtelmes utalások-

Rousseau: Yadwigha álma. Részlet

ban fejezi ki: „A mai cigány ciganológusok egy része is helytelen megállapításokat közöl a cigányokról. (...) Például Hermann Ottó, a híres néprajzkutató is téves megállapításokat közöl.” (uo., 11.) Hivatkozásai esetlegesen: egyes adatokat szó szerint, hivatkozás nélkül vesz át, míg máshol a hivatkozások éppen a figyelmetlen munka bizonyítékai. Az említett „cigány ciganológusoknak” például az ide tartozó jegyzet tanúsága szerint egyike sem cigány, Herman Ottót pedig összetéveszti névrokonával, amikor „téves megállapításait” ifj. Hermann Antal: A temesmegyei cigányok c. könyvébe helyezi (uo., 92.).

Mindebből következik, hogy tudományos probléma mint olyan, számára nem létezik. A problémafelvetés-bizonyítás-konklúzió séma, mint az állítások tudományos bizonyításának alapképlete, hasonlóképpen ismeretlen számára. A tudományt pusztai ismertető tevékenységnek fogja fel, amit megerősítenek források, a népszerűsítő művek. Tudományos szakkönyveket, de különösen szakfolyóiratokat, amelyekből a problémák iránti érzékenységet elsajátíthatná, nem olvas.

3. A leírás során alkalmazott fogalmak definiálatlanok, a szavak használati köre nem esik egybe a szakirodalmival. A fogalmak tisztázatlansága következtében súlyos ellentmondások keletkeznek. Például ösközösségi társadalmat feltételez, feudális társadalmakra jellemző rangokkal: „A cigányok társadalma matriarchátus volt, anyajogú,

ösközösségi viszonyokra emlékeztető, szabad, kötetlen életmód, vérségi kapcsolatokon nyugvó, nemzeti társadalmi berendezkedés. (...) Voltak vezetőik, királyok, urak, hercegek, grófok.” (1992b. 22.)

Előfeltevésai szellemében – az indiai kultúrával való rokonság állandó kényszeres bizonygatása érdekében – töredékes, bizonytalan, de mindenképpen kétes eredetű adatokból indokolatlanul messzemenő következtetéseket von le. Egy 20. századi magyarországi adatközlő (?) által említett *sunto len* „szent folyó” mi más lehetne, mint a Gangesz (1992a, 97-98.), s a románul beszélő beás cigányok miről is kaphatták volna nevüket, ha nem az indiai Beasz folyóról? (uo., 21.)³ A bizonyítási kényszer legfőbb tünete a tárgytól függetle-

nül mindent elborító, délibábos amatőr nyelvészkedés – lásd a fent idézett beás-Beasz szópárt – amelyben a feltételezett ind és cigány szavak pusztai hangzásbeli hasonlósága szolgál az egyetlen – cáfolhatatlannak hitt – bizonyítékul. Híven a mi Horvát Istvánunk szelleméhez, akinek fantasztikus szöveftejéseit már a józanabb kortársak is bírálták...

4. Mindez szélsőségesen leegyszerűsített, problémát, a dolgok bonyolultságát nem ismerő, a mesék vagy éppen a középkori krónikaírók érvelését idéző leírási módhoz vezet. Például az európai cigányok rokonainak tartott (mellesleg soknemzeti-gű) Pandzsáb lakosairól így ír: „A pandzsabiak hangosak, zajosak (mint általában a cigányok), viszont bátrak és leleményesek (innen ered a cigányok csavaros gondolkodása, logikája). (...) Minden pandzsabi be van csípve egy kicsit, mert sok a vendéglő.” (NB. Pandzsáb lakosainak jelentős része mohamedán, tehát vallási okokból eleve nem iszik.) (1992a. 21.)

Ez a stílus csak akkor válik hitelessé, amikor a szerzők egy-egy pillanatra megmutatják igazi arcukat, a tudósi maszk alatt rejtőző népi előadóét, akinél a hagyományok őszinte átélése nemcsak hogy elfogadható, de el is várható. Ezek – a kutatók által tanulmányozásra méltó – részletek természetesen főleg „A cigányok hiedelemvilága” c. kötetben vannak: (A cigány törvénszéken) „az eskü nagyon komoly volt, és mindenki úgy is vette. (...) A hamis eskü megbosszulta magát, az illető

rosszul járt, meggörbült a szája, gugája nőtt, szerencsétlenség érte stb.” (1992b. 59.)

Amint az idézetek is mutatják, a szerzőpáros szövegeiben félreismerhetetlenül tükröződik a népmese előadási módja, őszinte bája, szubjektív hitele. Olyan alkotások ezek, amelyek számára nyűg a megemésztetlen szakirodalom.

Az enciklopédikus igényű naiv tudomány nagyszabású kísérlet arra, hogy a népi diskurzus eszköztárának minimális kibővítésével alkossa meg a tudományosat. A tudomány külsődleges eszközeit hasznosítva megkísérli tudományként elfogadtatni magát, s egyben legitimálni a saját naiv, mitológikus világképét.

A naiv tudomány keletkezésének külső feltételei

A főbb jellemzők számbavétele után vizsgáljuk meg, mik lehetnek a naiv tudomány külső vonatkoztatási pontjai. Milyen mintákhoz, külső keret-höz próbálnak igazodni a naiv tudósok?

A naiv tudomány létrejöttében véleményünk szerint két tudományágnak volt kulcsszerepe: a néprajznak és a nyelvészetnek. (A történelmi adatok is többnyire ezek közvetítésével jutottak el a naiv tudósokhoz.)

Köz tudomású, hogy ezek a tudományágak a trianoni sokk után – a korábbi internacionálisabb irányultságtól elfordulva – erőteljesen nemzetköz-pontúvá váltak.⁴ Központi feladat lett a magyarságtudat kitöltése, s ebben a felfogásban felerősödött egyfajta etnikai relevancia elv: a „magyar a magyarral foglalkozzék”-szemlélet. Olyan tudományos világkép vált tehát uralkodóvá, amelyben a saját etnikummal való foglalkozás tűnt egyedül helyesnek és természetesenek. Ez a folyamat a cigány kultúra vizsgálatát igen kedvezőtlenül befolyásolta, a két világháború között úgyszólván megszűnt a cigánykutatás. (Szemben a korábbi helyzettel, amikor – a múlt század második felében és a századfordulón – a néprajz- és nyelvtudomány érdeklődési körébe a Monarchia sokféle nemzeti-sége között a cigányok is beletartoztak.⁵

Az a zárt szellemi-politikai közeg, amelyben a magyar tudománynak az elmúlt negyven évben működni kellett, egészében véve kevésbé kedvezett a nyitásnak, a megújulásnak. Ezért e két tudományterületen a cigány kutatások vonatkozásában a korábbi szemlélet nyomai máig érzékelhetőek.

Mindennek következtében a cigánykutatás presztízse az elmúlt időszakban igen alacsony volt. A nemzeti nyelvek, illetve a paraszti kultúrák leírását szolgáló, normatív beállítottságú nemzeti tudományok a cigány nyelv és kultúra jelenségeinek kezelésére alkalmatlannak bizonyultak. A nemzeti nyelvtudomány látószögéből az írásbeliséggel nem rendelkező, a két- és többnyelvűség viszonyai között vegetáló cigány nyelv rendellenes jelenségnek tűnt (holott a világ nyelvei közt relatíve kevés az írásbeliséggel rendelkező, fejlett nemzeti nyelv, a két- és többnyelvűség pedig gyakoribb az egynyelvűségénél). A néprajztudomány elsődlegesen történelmi szempontú érdeklődési köréből pedig kiesett e nem paraszti létfeltételek között élő kultúra legfőbb jellegzetessége: a külső impulzu-

sok gyors és kreatív adaptálásában megmutakozó alkotókészség. Túl ezen, az antidemokratikus politikai közeg hosszú időn át érvényesülő, merev asszimilációs politikája eleve kizárta a cigány kultúra értékékként való el- és felismerését.

A cigánykutatás stigmatizált jellegére utal az is, hogy a tudományos közeg a cigányokkal foglalkozó kutatókon nem kérte számon a korra jellemző szakkutatási stílust.⁶ A cigányokat – és csakis a cigányokat – lehetett enciklopédikusan kutatni, róluk lehetett enciklopédikusan írni, szabadon változtatva a különböző tudományágak szempontjait. Köztük olyanokét is, amelyekben az illető kutatók szakmerettel nem rendelkeztek.⁷ Ezekre a kutatókra tehát nem mint szak tudósokra, hanem mint „ciganologusokra” vagy „romologusokra” tekintettek és ezzel egyben felmentették őket a szakmai ellenőrzés korlátai alól. Így a romológia tulajdonképpen a naiv tudomány tudományos változatának tekinthető.⁸

A cigány naiv tudomány túlkompenzáló, védekező reakció a nemzeti tudományok és az általuk támogatott romológia elhibázott, nem leíró, hanem minősítő (főleg persze negatívan minősítő) megközelítési módjára. Nem képes azonban meghaladni annak gondolati keretét, paradigmáját, használja a kategóriáit, sőt olykor az előítéleteit is.⁹ A nemzeti tudományokkal szemben maga is nemzeti tudományként igyekszik magát elfogadtatni. Ezért a nemzeti tudomány a naiv tudományban mintegy önmaga torzképét szemlélheti.

A rendszerváltásig a naiv tudomány csak kevésbé zavarta az intézményes tudomány szépérzékét, mivel éppen az nem hagyta szóhoz jutni. A 80-as évek liberálisabb politikai légkörében az amatőr és félamatőr cigánykutatás több alkotása is napvilágot látott, de a naiv tudomány e klasszikusainak a kiadók keményen ellenálltak.

A rendszerváltás után azonban a cigányság sorsának tragikus alakulása és a kisebbségi problémakör iránt megnövekedett politikai érzékenység sürgetővé tette a politikai és intellektuális cselekvés új módozatait, ezek között a cigányok „behozását” az információ és a formálódó politikai intézményrendszer színtereire. (Ennek egyébként már a 80-as évek közepétől kezdve voltak előzményei.) A „valamit tenni kell értük” parancsoló erejű érzelmi állapotában, a cigányok sorsa miatt érzett bűntudat és a jóvátétel vágyának szorításában a naiv tudomány érvényesülését gátló korábbi fékek is meglazultak. A több mint tíz éve készen álló naiv tudományos művek ebben a légkörben végre kiadót találtak.

A naiv tudomány lavinászerű áttörése jelenleg megállíthatatlannak tűnik. Művelői immáron tudományos fokozatot szerezhettek, ösztöndíjakat nyernek el, állami pénzen nemzetközi tudományos kongresszusokat szervezhettek,¹⁰ tudományos folyóirat¹¹ főszerkesztőiként, állami kitüntetések birtokosaiként és felsőoktatási programok résztvevőiként¹² gyarapítják szakmai tőkájukat.

Felvetődik a kérdés: miért járulnak hozzá most hirtelen mindehhez a szaktudományok? Miért nem működnek e művekkel szemben a tudomány nélkülözhetetlen önszabályozó mechanizmusai, amelyek az áltudomány kiküszöbölését szolgálják?

A korábbiakban már céloztunk arra, hogy sajátos módon, a tudományos kutatás általános normái a cigánykutatás terén hagyományosan gyengén érvényesülnek. Túl ezen, az asszimilációs politika csődje után, a fenti pszichológiai állapot nyomása alatt a naiv tudományos művek bírálata kínos feladattá vált. A kibúvót, úgy tűnik, az etnikai relevancia elvének újfajta alkalmazása szolgáltatja (amelynek mélyén ugyanaz az elhárító mechanizmus működik, mint korábban): legyen e művek bírálata – s egyben a cigány kultúra kutatása – a jövőbeni cigány értelmiség feladata!¹³

Miért veszélyes a naiv tudomány? – Az egészséges fejlődés feltételei

Az előbbiekből talán már az olvasó számára is kiderül, hogy a naiv tudomány térfoglalását mi egyértelműen károsnak tartjuk – egyebek között a jövőbeni cigány értelmiség szempontjából is. A naiv tudomány látszólag ártatlan, hiszen jószándékához nem férhet kétség, hézagpótlónak tűnik, s ráadásul arra is képes, hogy szimpátiát ébresszen tárgy iránt a tájékozatlan olvasóban. Közelebbi és távolabbi hatásait számba véve azonban káros mivolta egyértelműen kiderül, mivel:

1. Hamis ismereteket közöl, s a megfelelő tudományos alapok hiánya miatt nem javítható.

2. Nem kényszeríti a szerzőket a tudás megszerzése érdekében kifejtendő szellemi erőfeszítésre. A „befutott” naiv tudomány példája immár hivatkozási alap a tudományos rangok és címek érdemi tudás és munka nélkül való megszerzésére. Azt a téves képzetet kelti, hogy tudományos művet írni bárki tud, s a tudományos rang nem más, mint egyszerű úton megszerezhető státusszimbólum. Ilyen körülmények között természetesen megindul a dilettáns művek lavinája, immáron feltartóztatatlannak tűnik a kontraszelekció. A naiv tudomány felvirágozása más szempontból is tévútra visz: az így született tekintélyek különböző érveléssel – hol tudományos „eredményeikre”, hol etnikai kompetenciájukra hivatkozva – a bírálat minden formáját illetéktelennek nyilvánítják.

3. Mindezen okból a naiv tudomány gátolja a korszerű tudományosság fejlődését és eredményeinek népszerűsítését. Azt a hamis látszatot kelti, hogy az általa érintett tudományos problémák megoldása biztosítva van, további erőfeszítésre nincs szükség. A naiv tudomány Parkinson törvénye szerint tölti ki a rendelkezésre álló teret, s hamis tekintélyével agyonnyomja a fejlődőképes, új tehetségeket. Így nem marad terep, tér a minőségibb cigánykutatás kibontakozásához.

4. Végül annak is tudatában kell lennünk, hogy a naiv tudomány történelmi perspektívából tekintve sem ártatlan. Könnyen érthető és egyértelmű megoldásai hamis tudatként kerülnek be a tömegek gondolkodásába. Ez megfelelő történelmi feltételek esetén pusztító erővé is válhat: a naiv tudomány nevében ásnak ma Kolozsvár főterén!

Mindennek szellemében talán már nem szorul további bizonyításra: nem teszünk jót sem a tudománynak, sem pedig a demokráciának, ha minden képzeletet felülmúlóan leszállítjuk a tudományos

KRITIKA ALAPÍTVÁNY

*

SZÁMLA-SZÁMUNK
MHB 207-11290

Alighanem valamennyi olvasónk számára közsímet az, hogy minden kulturális lapnak rendkívül nagy szüksége van a legkülönbözőbb formájú pénzügyi segítségre. A nemrég létrejött KRITIKA Alapítvány célja – miként a neve is mutatja – mindenekelőtt folyóiratunk megjelenésének támogatása. Hozzá bárki csatlakozhat, bármennyivel hozzájárulhat, s a befizetett összegek az érvényben levő jogszabályok szerint levonhatók az adóalapból. Nagyságától függetlenül minden segítséget köszönettel elfogadunk. Számítunk tehát lapunk olvasóira, barátaira, mindazokra, akik számára fontosak a KRITIKA által képviselt elvek és értékek. Mindazokra a személyekre és intézményekre, melyeknek nem közbős a kulturális-szellemi élet nyilvánosságának sorsa.

KRITIKA ALAPÍTVÁNY

*

SZÁMLA-SZÁMUNK
MHB 207-11290

normákat. A naiv tudomány támogatása olyan látzattervevényesség, amelyben a hibás értelemben fel-fogott demokratizmus ötvöződik a rossz lelkiismerettel. Az áltudomány támogatása mélyén mindig ott lappang a paternalizmus szelleme: ezt az utat követe nem tudományos partnereket nevelünk, hanem tudományos gettót hozunk létre. E gettó lakói és az intézményes tudomány között nem jöhet létre normális szakmai interakció és kommunikáció, s így a cigánykutatásnak továbbra sem lesz esélye arra, hogy a magyar tudományba integrálódjék. Most, a 21. század küszöbén végre tudomásul kell vennünk: a tudomány nem etnikai kategória!

Az természetesen minden jóstehetség nélkül is előre látható, hogy rangos cigány értelmiségi réteg kinevelődése hosszú és bonyolult folyamat lesz. A társadalom azonban addig is tehet valamit annak érdekében, hogy a tehetséges és ambiciózus cigány fiatalok ne essenek bele a naiv tudomány csapdájába. Ezt maga az állami társadalmi fejlődés is előmozdíthatja, hiszen a korszerűbb nemzettudat kibontakozása és a *mindkét oldalon* megélt állampolgári jogegyenlőség önmagában is a naiv tudomány ellen hat.

A tudomány pedig vizsgálati szempontjainak további bővítésével és korszerűsítésével járulhat hozzá a naiv tudomány visszaszorulásához. A gazdagabb szempontrendszerrel – kevesebb historizáló mozzanattal és ígérennyel – művelt tudomány szinte önmagától reflektorfénybe helyezné a naiv tudomány anakronisztikus mivoltát. A különböző tudományterületek összefogásával gondosan összeállított, korszerű szemléletű egyetemi és főiskolai törzsanyag kiküszöbölne a ma újraéledő enciklopédikus romológia térhódítását. Hiszen akkor világossá válna, hogy egy-egy témakör elmélyítéséhez szaktudományos ismeretek szükségeltetnek és a felsőoktatási intézmények elállnának a naiv tudomány sugallta „romológusképzés” képtelen ötletétől.¹³ A tudomány feladatai közé tartozna persze az is, hogy a köznapni gondolkodás anakronizmusait nyesege, hiszen a cigány értelmiség a túlhaladott értékszemlélettel elsősorban nem a tudományos művekben, hanem mindennapi tapasztalatai során találkozhat.

Tudomány és társadalom összefoghat továbbá olyan átgondolt, célzott továbbképzési programok kidolgozásában, amelyek elősegítenék ígéretes fiatal cigány tehetségek bevonását az egyes kutatási feladatokra. A tudományos normáknak megfelelően végzett terepmunka, adatgyűjtés, levéltári kutatás, adatfeldolgozás során szerzett szakmai ismeretek tennék lehetővé, hogy a fiatal cigány értelmiség korszerű színvonalon és alkotó módon vehessen részt saját kultúrája feltárásában és továbbfejlesztésében. Ilyen programok véghezvitele természetesen *mindkét fél részéről* sok tanulást és nagyfokú empátiát igényel. Társadalom és tudomány egyaránt felelős azért, hogy a megkésett nemzeti fejlődés problémáira korszerű megoldások születjenek.

Végül az utolsó kérdés: mi legyen a naiv tudósokkal és a naiv művekkel? Az természetesen távol áll tőlünk, hogy el- és betiltásukat javasoljuk. Hiszen e szerzők a piaccgazdaság és az akut szakirodalom-hiány viszonyai között úgyis találni fognak kiadót és vevőt. A tudományos könyvkiadásban és az oktatásban azonban a naiv tudományok nincsenek helye. Naiv művek kolofónjában nem szerepelhet támogatóként a Művelődési és Köznevelési Minisztérium.

Ami pedig a naiv tudósokat illeti, ők csak szövegessék tovább színes álmaikat az érzelmek és álmok megfelelő terepén: az irodalomban. Hiszen valójában művészek ők, akik a körülmények szerencsétlen összjátéka folytán műfajt tévesztettek.

Nagyon várjuk már Bátor Zogát. De az etimológiai szótárt inkább valaki más írja meg!

JEGYZETEK

1. Cikkünkben a következő műveket tárgyaljuk:

Rostás-Farkas György–Karsai Ervin, 1991: Ősi cigány mesterségek és foglalkozások. Kiadja az Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár, Budapest. 1992a: uók, A cigányok története. Kiadja a Cigány Tudományos és Művészeti Társaság, Budapest. 1992b: uók, A cigányok hiedelemvilága. Kiadja Rostás-Farkas György, a Cigány Tudományos és Művészeti Társaság elnöke, Budapest.

2. Az idézeteket mindig az eredeti helyesírás szerint közöljük. A kötetek helyesírása önmagában is külön tanulmányt érdemelne. A rengeteg hiba és átirási következetlenség világosan mutatja a szerzők munkájának improvizatív jellegét, s azt a tényt, hogy gondolataik írásba foglalásánál a minimális önellenőrzésre sem voltak képesek. Egyben pedig lesújtó képet ad a kötetek megjelenésénél bábáskodó lektorok hozzáállásáról, akik, úgy tűnik, a szerzők segítségének és ellenőrzésének a feladatát teljes egészében elmulasztották.

3. Mai ismereteink szerint a beás név a román tájnyelvi *bănyász* szóból származik. Erre egyébként – a variált ismétlés jegyében – utalnak is a szerzők másik könyvükben. (1991. 62.)

4. Ld. legutóbb: Csáky Marianne interjúja Hofer Tamással. Buksz, 1994. 6. évf. 1. szám. 76–86.

5. A korábbi ismeretek hiányosságait pótlandó 1893-ban a Pallas Nagy Lexikona külön mellékletet szentelt a cigányságnak. A téma presztízst mutatja, hogy a nyelvészeti fejezetet nem kisebb személyiség, mint egy főherceg, Habsburg József írta.

6. Az itthon abszolút tekintélynek örvendő ciganológus Vekerdí József 1980-ban Németországban kiadta és előszóval látta el a 1945-ben elhunyt Csenki Sándor cigány népmesegyűteményét. A könyvről megjelent recenzió szerzője – a történeti szempontú összehasonlító néprajztudomány kutatója, tehát „hagyományos” német néprajztudós – élesen bírálta az adatkezelés pontatlanságát, a megalapozatlan állításokat és a bennük tükröződő hétköznapi előítéleteket. Úgy tűnik tehát, hogy demokratikusabb politikai közegben a nemzeti tudománynak is van igénye arra, hogy szempontjait más kultúrák kutatása során is érvényesítse. [Ines Köhler-Zülch (Rez.), Csenki, Sándor / Vekerdí, József, edd.: Ilona Tausendschön. Zigeunermärchen und –schwänke aus Ungarn. Kassel: Erich Röth-Verlag 1980 (=Das Gesicht der Völker). 194 p. Fabula (23) Heft 1/2. 1982.]

7. A nyelvész végzettségű Vekerdí és a pedagógus Várnagy például egyformán magabiztosan értekeznek szociológiai, genetikai vagy zenetudományi kérdésekről. (Ld. pl. Várnagy Elemér–Vekerdí József, A cigány gyermekek nevelésének és oktatásának problémái. Budapest, Tankönyvkiadó, 1979.; Csenki Imre és Csenki Sándor: Cigány népballadák és keservelek. Válogatta és a jegyzeteket írta: Vekerdí József. Budapest, 1980. 72–73.)

8. Ezért a romológia nem vethető össze például a hungarológiával, hiszen azon belül elvárt követelmény a szakmai ismeretek miniuma.

9. Ilyen például az a gondolat, hogy a cigányságot történelmének kezdetétől fogva azonos nyelvallapot és gondolkodási szint jellemző. (Ld. pl. Vekerdí József, Nyelvészeti adalékok a cigányság őstörténetéhez. Nyelvtudományi közlemények, 81. kötet. 1981. 409–421.) Az évezredekkel dacoló, változatlan nyelvi készlet, gondolkodás- és viselkedésmódok fellelése elmúlt történelmi korszakok avított nemzet-karakterológiáit idézi. Hasonlóan érvel a naiv tudós, amikor például a „pandzabiak” és a cigányok karakterét veti össze.

10. Az I. és II. Nemzetközi Cigány Néprajzi, Történeti, Nyelvészeti és Kulturális Konferencia (Budapest, 1993. és 1994. május) rendezőbizottságának elnöke Rostás-Farkas György volt. Ugyanó 1994. március 15-én kimagasló kulturális munkásságáért a Magyar Köztársaság Érdemrendjének Kiskeresztjét kapta.

11. A Közös Út – Kethano Drom c. reprezentatív külsejű folyóiratról van szó, amely ugyan magazinnak nevezi magát, de elsősorban az előző jegyzetben említett konferenciához kapcsolódó anyagokat közli.

12. A nyelvészet tárgykörében egyetemi doktorátust szerzett Karsai Ervin 1994. őszétől a zsámbéki Katolikus Tanítóképző Főiskola most alakuló Romológiai Tanszékének docense. A tanszékvezető Várnagy Elemér. Ebből a tényből is látható, hogy a naiv tudomány és a romológia megfelelő körülmények között békésen egymásra találhat.

13. A két érdekelt tudományág művelőinek a könyvek megjelenését követő csendjében, tudomásunk szerint, csak Újváry Zoltán foglalkozott érintőlegesen a problémával. „A cigányság néprajzi kutatásának néhány kérdéséről” c. cikkében (Közös Út – Kethano Drom, I. évf. 2–3. szám, 1993. május–június 20–23.). Ő is fontosnak tartja „a cigányokra vonatkozó teóriák” felülvizsgálatát, hogy a kutatók „ne kerüljenek a gyakran romantikus szemlélet hatása alá”. (20.) Ehhez azonban sajnos, módszertani alapot nem kínál. A kutatás jövőjét pedig úgy képzeli el, hogy a cigány szakemberek a terepen dolgoznak, a „nem helyszíni”, tehát levéltári stb. kutatásokat pedig „bármilyen nemzetiséghez tartozó is eredményesen végezheti”. (23.) Az etnikai hovatartozás szempontjának feltűnése a kutatási feladatok felosztásában az etnikai relevancia elvének továbbélését jelzi.

14. Erre szerzőink is utalnak a következő megjegyzéssel: „Ma már egyre több cigány vesz részt a felsőoktatásban szinte minden országban, eredetükkel kapcsolatos állításukat saját (kiemelés tőlünk) kutatóik tudományosan is tudják bizonyítani.” (1992a. 12.)

15. A „romológusképzés” kifejezés önmagában is fogalmi zavart és aránytétvesztést tükröz. A cigány kisgyermekkel szakszerűen foglalkozó pedagógus éppannyira romológus, mint amennyire magyar gyermekeket tanító kollégája hungarológus.

KOVALCSIK KATALIN–RÉGER ZITA

ATLANTISZ KÖNYVSZIGET

Az első
társadalomtudományi
könyvesbolt

Magyar, angol, német,
francia & olasz könyvek

Diákoknak 10%
kedvezmény!

Óriási
katalógusgyűjtemény!

A világ bármely könyvét
elhozzuk Önnek!

Megrendelés
(kis és nagy megrendelőknél)
a legjobb feltételekkel

Budapest, Váci utca
(1052 Bp., Piarista köz 1.)
Tel.: 267-0966/326 Fax: 271-5645